

Polski Instytut Spraw Międzynarodowych
Biuro Analiz

BIULETYN

nr 7 (111) • 5 lutego 2003 r. • © PIISM

nr egz. PISM/2003/7

Redakcja: Krzysztof Balon, Sławomir Dębaki (redaktor naczelny), Dorota Dołęgowska (redaktor techniczny),
Maciej Krzysztofowicz, Urszula Kurczewska, Wiesława Lach (sekretarz Redakcji), Rafał Morawiec

Zakaz stosowania tortur a „wojna z terroryzmem”

Rafał Tarnogórski

„Wojna z terroryzmem”, zainicjowana przez Stany Zjednoczone w odpowiedzi na zamachy z 11 września 2001 r., jest zjawiskiem nie mającym precedensu w stosunkach międzynarodowych. Preferowane przez amerykańskie służby wywiadowcze w latach dziewięćdziesiątych metody pozyskiwania informacji za pomocą wywiadu elektronicznego okazały się niewystarczające, aby zapobiec atakom terrorystycznym. Nowa sytuacja unoczniała znaczenie danych wywiadowczych pochodzących ze źródeł osobowych. W imię zwiększenia bezpieczeństwa państwa zdecydowano się sięgnąć do różnego rodzaju środków nadzwyczajnych. Pod koniec 2002 r. pojawiły się doniesienia świadczące o prawdopodobieństwie stosowania przez amerykańskie służby specjalne tortur lub zbliżonych praktyk wobec osób podejrzanych o członkostwo lub współpracę z terrorystyczną organizacją al-Qaida¹. Przypuszcza się, że amerykańskie władze dopuściły do stosowania w trakcie przesłuchań technik deprywacyjnych przypominających tortury – pozbawienia snu, przetrzymywania w niewygodnych pozycjach, długotrwałego przebywania w silnie oświetlonych pomieszczeniach. Ukazały się także informacje o stosowaniu przez władze amerykańskie praktyki przekazywania podejrzanych, będących obywatelami państw, którym zarzuca się łamanie praw człowieka (np. Jordania, Egipt, Maroko), służbom wywiadowczym tychże państw (tzw. „nadzwyczajne wydanie” – *extraordinary rendition*). Wraz z przekazaniem podejrzanego, służby amerykańskie podobno przesyłają listę pytań, na które chciałyby uzyskać odpowiedź. Przypuszcza się, że w przesłuchaniach mogą być stosowane także środki farmakologiczne, tzw. serum prawdy.

Należy przypomnieć, że pojmanym terrorystom nie przyznano statusu jeńców wojennych oraz że przetrzymuje się ich na terytoriach znajdujących się poza jurysdykcją sądów amerykańskich². Oświadczenia potępiające stosowanie powyżej wspomnianych praktyk wystosowały organizacje zajmujące się ochroną praw człowieka, m.in. Amnesty International i Human Rights Watch. Władze amerykańskie jak dotąd nie zajęły stanowiska w tej sprawie.

Stosowanie nadzwyczajnych środków ingerujących w sferę praw obywatelskich w sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa państwa jest zasadniczo dozwolone. Problemem, który

¹ D. Priest, B. Gellman, *U.S. Denies Abuse but Defends Interrogations*, „The Washington Post” z 26 grudnia 2002 r., s. A01; *Is torture ever justified?*, „Economist” z 11 stycznia 2003 r., w Polsce zob. tygodnik „Forum” nr 3 (1954) z 20 stycznia 2003 r.

² J. Foks, *Status prawny członków al-Qaidy oraz talibów osadzonych w Guantanamo*, „Biuletyn” (PIISM), nr 66 - 2002.

jednak wywołuje dyskusje jest określenie zakresu tej ingerencji. Szczególnym tego przykładem jest polemika wywołana w grudniu 2002 r. wypowiedziami amerykańskiego prawnika Alana Dershowitza, profesora Uniwersytetu Harvardzkiego, który opowiedział się wprost za wprowadzeniem do amerykańskiego systemu prawnego instytucji tortur. W swojej argumentacji posługuje się przypadkiem „tykającej bomby” (*ticking bomb case*) – sytuacji ekstremalnej, w której pojmany terrorysta odmawia udzielenia informacji mogącej ocalić życie wielu ludzi. Mamy tu do czynienia z konfliktem praw i wolności jednostki oraz praw chroniących bezpieczeństwo ogółu. Zdaniem Dershowitza, właśnie w takim przypadku pewne formy tortur, za zgodą sądu, wydającego postanowienie o ich zastosowaniu (*torture warrant*), mogłyby być przez FBI użyte. Byłaby to instytucja w pewnym sensie zbliżona do stanu wyższej konieczności. W swojej książce *Shouting Fire: Civil Liberties in Turbulent Age* stwierdza nawet, że stosowanie tortur w Stanach Zjednoczonych nie jest obecnie zabronione, nielegalne jest jednak wykorzystanie tak zdobytych informacji w postępowaniu sądowym. Praktyka „umiarkowanej przemocy fizycznej” w celu przymuszenia do składania zeznań była stosowana przez Izrael. Jednak w 1999 r. izraelski Sąd Najwyższy zakazał stosowania przemocy fizycznej jako środka nacisku w trakcie przesłuchań.

Z punktu widzenia prawa międzynarodowego stosowanie tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania jest zakazane. Stany Zjednoczone są stroną *Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 10 grudnia 1984 r.* W art. 1 Konwencji mianem „tortur” określono: „każde działanie, którym jakiegokolwiek osobie umyślnie zadaje się ostry ból lub cierpienie, fizyczne bądź psychiczne, w celu uzyskania od niej lub od osoby trzeciej informacji lub wyznania, w celu ukarania jej za czyn popełniony przez nią lub osobę trzecią albo o którego dokonanie jest ona podejrzana, a także w celu zastraszenia lub wywarcia nacisku na nią lub trzecią osobę albo w jakimkolwiek innym celu wynikającym z wszelkiej formy dyskryminacji, gdy taki ból lub cierpienie powodowane są przez funkcjonariusza państwowego lub inną osobę występującą w charakterze urzędowym lub z ich polecenia albo za wyraźną lub milczącą zgodą”. Jednocześnie w Konwencji unormowano, iż żadne okoliczności wyjątkowe, takie jak stan wojny, jej groźba, brak wewnętrznej stabilizacji politycznej lub jakakolwiek inna sytuacja wyjątkowa, nie mogą stanowić usprawiedliwienia dla stosowania tortur. Takim usprawiedliwieniem nie może być także polecenie zwierzchnika lub władzy państwowej. Państwo będące stroną Konwencji nie może wydać, zwracać lub wydawać innemu państwu danej osoby, jeżeli istnieją poważne podstawy, by sądzić, że może jej tam grozić stosowanie tortur. Dla ustalenia istnienia takich podstaw uwzględnia się wszelkie stosowne okoliczności, np. istnienie w danym państwie stałej praktyki poważnych, jawnych i masowych naruszeń praw człowieka. Cytowaną konwencję można wypowiedzieć, jednakże zgodnie z jej art. 31 „wypowiedzenie nie zwalnia Państwa Strony od jego zobowiązań na mocy niniejszej konwencji za wszelkie działania lub zaniechania, które miały miejsce przed datą wywarcia skutku przez wypowiedzenie”.

Trzeba nadmienić, że zakaz stosowania tortur również na płaszczyźnie międzynarodowego prawa zwyczajowego uznawany jest za normę bezwzględnie obowiązującą (*ius cogens*). Znajduje to potwierdzenie w zakazie zawartym w art. 7 *Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych* z 19 grudnia 1966 r. zabraniającym poddawania torturom lub okrutnemu, nieludzkiemu albo poniżającemu traktowaniu lub karaniu. Postrzegany jest on jako imperatywna norma powszechnego prawa międzynarodowego. W kwestii stosowania tortur także stan wojny nie stanowi okoliczności wyłączającej bezprawność czynu (tzw. kontratyp). Można to również odnieść do tego specyficznego rodzaju wojny, jaką jest wojna wypowiedziana przez prezydenta USA terrorystom. W *Konwencjach o ochronie ofiar wojny*, podpisanych w Genewie 12 sierpnia 1949 r., w jednakowo dla czterech konwencji brzmiącym art. 3, ujęto m.in. zakaz okrutnego traktowania i tortur wobec osób nie zaangażowanych bezpośrednio w działania wojenne i niezdolnych z jakiegokolwiek powodu do walki. Osoby te powinny być traktowane w sposób humanitarny, bez czynienia żadnej różnicy na ich niekorzyść z powodu rasy, koloru skóry, religii lub wiary, płci, urodzenia lub majątku, ani z żadnych innych analogicznych powodów.

Zgodnie z postanowieniami art. VI ust. 2 Konstytucji Stanów Zjednoczonych zawarte umowy międzynarodowe stają się najwyższym prawem kraju i są wiążące dla sądów w

każdym stanie. W sprawie *Paquete Habana* (44 L. Ed. 320, 1900)³ sąd stwierdził, że prawo międzynarodowe jest częścią prawa amerykańskiego. W sprawie *Filartiga v. Penarala* (630 F.2d 876)⁴ orzeczono, iż stosowanie tortur przez funkcjonariusza państwa stanowi pogwałcenie prawa międzynarodowego. Na gruncie prawa federalnego zakaz stosowania tortur pośrednio wynika także z czwartej poprawki do Konstytucji Stanów Zjednoczonych, gwarantującej wolność od nieuzasadnionego przeszukania i zatrzymania; piątej poprawki – gwarantującej prawo do zachowania milczenia w przypadku zatrzymania; oraz czternastej – gwarantującej prawo do sprawiedliwego procesu. Istotny jest także przepis zawarty w tytule 18 „Przestępstwa i postępowanie karne” *U.S. Code §242*, który uznaje za przestępstwo umyślny czyn funkcjonariusza publicznego, który pozbawia kogokolwiek ochrony wynikającej z Konstytucji lub innych praw Stanów Zjednoczonych. W sprawozdaniu z 1999 r., sporządzonym dla działającego przy ONZ Komitetu przeciwko Torturom, rząd amerykański potwierdził, że każdy przypadek tortur w rozumieniu *Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur* jest zakazany przez prawo federalne oraz każdego ze stanów, a osoba winna jego popełnienia podlega odpowiedzialności karnej.

Zastosowanie tortur jako metody w walce z terroryzmem wydaje się ostatecznością, zwłaszcza z punktu widzenia państwa demokratycznego. Fakt rozważania takich rozwiązań rodzi pytanie, czy oznacza to wyczerpanie i nieskuteczność innych metod? W czasach Oświecenia zrezygnowano z tortur jako instytucji prawnej i trudno sobie wyobrazić powrót do dawnego stanu rzeczy. Fakt stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania jest naruszeniem prawa. Stany Zjednoczone są demokratycznym państwem prawa, można zatem przypuszczać, iż winni ewentualnego ich łamania ponoszą w przyszłości odpowiedzialność.

³ http://www.lawofwar.org/paquete_habana.htm z 3 lutego 2003 r.

⁴ <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/diana/cases.htm> z 3 lutego 2003 r.

OGŁOSZENIA

„Samorząd terytorialny a integracja europejska”

Towarzystwo Edukacji Samorządowej przy pomocy władz gminnych oraz Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych zorganizowało w dniach 24–25 stycznia 2003 r. w Lipnicy Wielkiej konferencję – „Samorząd terytorialny a integracja europejska”. Przewodniczył mgr inż Jan Kuliga, sekretarz generalny Towarzystwa. Uczestniczyło ok. 50 osób z 28 gmin Małopolski. To pierwsza tego rodzaju konferencja TES, następne zostaną zorganizowane w innych regionach kraju.

REFERATY

Tadeusz Kozek, dyrektor Departamentu Koordynacji i Monitorowania Pomocy Zagranicznej,
Urząd Komitetu Integracji Europejskiej,
Fundusze Unii Europejskiej dla Polski przed i po akcesji

Adriana Żelazo, analityk, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych,
Zadania samorządu terytorialnego po integracji

dr Joanna Chodor, analityk, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych,
Europejskie standardy dotyczące pracowników administracji publicznej, w szczególności administracji samorządowej

Rafał Tarnogórski, analityk, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych,
Współpraca międzynarodowa i transgraniczna jednostek samorządu terytorialnego w aspekcie prawa międzynarodowego i prawa krajowego

dr Emil Kowalczyk, przewodniczący, Rada Gminy Lipnica Wielka,
Współpraca z partnerem zagranicznym

**TEMATYKA ĆWICZEŃ PROWADZONYCH POD KIERUNKIEM EKSPERTÓW
MAŁOPOLSKIEGO INSTYTUTU SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO I ADMINISTRACJI**

Fundusze przedakcesyjne i strukturalne Unii Europejskiej: PHARE, SAPARD, Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, Europejski Fundusz Społeczny, Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej, INTERREG, URBAN, LEADER, EQUAL

Podstawowe terminy i etapy cyklu tworzenia projektu

Identyfikacja problemów i potrzeb odbiorców (analiza SWOT, Pola Siły, rozmowa z problemem)

Identyfikacja zasobów potrzebnych do realizacji projektu (personel, środki, czas)

Zasady konstruowania harmonogramu realizacji projektu

Konstruowanie budżetu projektu

Poprawne wypełnienie wniosku aplikacyjnego (na przykładzie wniosku do Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego)

PUBLIKACJE NIEODPŁATNIE PRZEKAZANE UCZESTNIKOM

Materiały ćwiczeniowe Małopolskiego Instytutu Samorządu Terytorialnego i Administracji

Publikacje Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych z zakresu międzynarodowych aspektów samorządu terytorialnego i polskiego członkostwa w Unii Europejskiej

*Celem Towarzystwa Edukacji Samorządowej jest podnoszenie poziomu wiedzy,
głównie poprzez*

- (a) zastosowanie internetu do kształcenia ustawicznego w miejscu zamieszkania,*
- (b) organizowanie konferencji, konsultacji i kursów,*
- (c) prowadzenie działalności wydawniczej.*

*TES przywiązuje szczególne znaczenie do problematyki samorządu terytorialnego.
www.tes.org.pl*